

Το Βυζάντιο μέσα από το βλέμμα του István Hajnal, István Bibó και Jenő Szűcs

Κωνσταντίνος Νάκος

Συνεχίζοντας την περυσινή εισήγηση της συναδέλφου μου Δρ. Dóra Solti, που μίλησε για την εικόνα του Βυζαντίου στην ουγγρική λογοτεχνία, αποφάσισα να παρουσιάσω, εν συντομία, τρεις Ούγγρους ιστορικούς, ανθρώπους του πνεύματος, δύο εκ των οποίων εκτιμώ ιδιαίτερα, για λόγους που δεν είναι του παρόντος. Η επιλογή αυτή είναι υποκειμενική, κοινό σημείο αναφοράς των τριών ιστορικών είναι ότι στο μεγάλο και πολύπλευρο έργο τους ασχολήθηκαν και με το Βυζάντιο, με αναφορές στον βυζαντινό πολιτισμό, βυζαντινή αυτοκρατορία κλπ.

Από μόνη της η επιλογή της λέξης Βυζάντιο είναι και μια ιστορική οριοθέτηση, και μόνο ο István Hajnal και ο Jenő Szűcs αναφέρουν ότι οι Βυζαντινοί αυτοχαρακτηρίζονταν «Ρωμαίοι»¹. Ανάμεσα στους τρεις επιλεχθέντες μπορεί κανείς να διαβλέψει τις διαδοχικές επιδράσεις που είχανε μεταξύ τους, χρονολογικά όμως παρουσιάζονται όπως διαμορφώθηκε ο τίτλος της εισήγησης. Με αυτό δεν θέλω να υποστηρίξω ότι ο ένας επηρέασε την σκέψη του άλλου, όσο ότι σε κάποιο σημείο, ειδικά στην περίπτωση του Hajnal, η υπόθεση εργασίας του θα βρει απάντηση και ολοκληρώνεται στην ιστορική σκέψη του Bibó. Ενώ ο τελευταίος αναγνωρίζεται από τον Szűcs, ο οποίος – αν υφίσταται τέτοιος όρος – θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο πλέον εξειδικευμένος ιστορικός της ιστορίας του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα.

Εισαγωγικά να αναφέρω κάτι που είναι κοινό και στους τρεις ιστορικούς και δεν είναι άλλο από το ιδιότυπο χαρακτηριστικό της δυτικής ιστοριογραφίας

¹ István HAJNAL, *Az újkor története*, Budapest, 1936. Εδώ θα πρέπει να σημειώσω ότι από την σκοπιά της επίδρασης που είχε το Βυζάντιο, ως ιδέα και θεσμός στην πορεία της ουγγρικής ιστορίας, οι αναφορές που γίνονται στον Hajnal είναι από το 2^ο Βιβλίο της *Νεώτερης Ιστορίας* ενώ αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο για το Βυζάντιο στο 3^ο Βιβλίο της σειράς *Οι απαρχές της Νεώτερης Ιστορίας* με τίτλο «Το Βυζάντιο και το Ισλάμ». Θεωρήσαμε ότι από την πλευρά της συγκριτικής προσέγγισης να παρουσιαστεί ο ρόλος του Βυζαντίου κυρίως από την ιδιομορφία του σε σχέση με την Ουγγαρία.

που είχε σαν αντικείμενό της την ιστορία της Ευρώπης, και αφορά την αβέβαιη θέση του Βυζαντίου. Η δυτικοευρωπαϊκή σκοπιά μιλάει για μια αυτοκρατορία στάσιμη, γραφειοκρατική, διεφθαρμένη, σκοταδιστική. Τα στερεότυπα αυτά εντοπίζονται και στους τρεις ερευνητές, που όμως δεν εκφράζονται με τρόπο ακραίο, ο καθένας όμως, αντίστοιχα με την ιστορική σχολή που εκπροσωπεί, την εποχή που συντάσσει τα έργα του, αλλά κυρίως με γνώμονα τον σκοπό της συγγραφής του έργου του.

Αρχίζοντας χρονολογικά με τον István Hajnal, ο οποίος γεννημένος το 1892, από το 1939 κατέχει μόνιμη θέση στην Ουγγρική Ακαδημία Επιστημών, από το 1930 διευθύνει την Έδρα Νεότερης Παγκόσμιας Ιστορίας, αρχισυντάκτης του επιστημονικού περιοδικού «Századok» [Αιώνες], το 1949 μαζί με πολλούς συναδέλφους του απομακρύνεται από την Ακαδημία Επιστημών, και συνταξιοδοτείται το 1950. Το 1990 τιμάται επιθανάτια για την συνεισφορά του στην έρευνα των ιστορικών και κοινωνιολογικών συναρτήσεων της ουγγρικής ιστοριογραφίας. Πρωταρχικό πεδίο έρευνά του ήταν η ιστορία της γραφής, αλλά από την δεκαετία του 30 και ύστερα στρέφεται στην έρευνα της τεχνολογίας στην ιστορία. Η ιστορική του θεώρηση θα είναι μια σύνθεση της ιστορικής επιστήμης και της κοινωνιολογίας, γεγονός που θα τον προάγει σε εκπρόσωπο της δομικής σχολής στην χώρα του. Στον ιστορικό στοχασμό του Hajnal, ο άνθρωπος είναι ένας *homo faber*, ένα ον που παράγει εργαλεία και πολιτισμό, άρα και *animal rationale* βιώνοντας τις δομές που τον περιβάλλουν στα συγκεκριμένα γεωγραφικά του πλαίσια. Ο ίδιος θα χρησιμοποιήσει τον όρο «ενστικτώδη ορθολογισμό». Η δομές αυτές και η εξιστόρηση της εξέλιξής των είναι η ίδια η ιστορία της ανθρωπότητας.

Ο Hajnal θα δανειστεί τον όρο ορθολογισμό από τον Max Weber, αν και δεν το αναφέρει, για να εξηγήσει ότι οι ιστορικές κοινωνίες λειτουργούν από την μία πλευρά, σύμφωνα με τις παραδόσεις, και από την άλλη λόγω αιτιότητας. Διαφαίνεται επομένως ο διαχωρισμός της παραδοσιακότητας και της σκοπιμότητας. Δεν θα θέλαμε εδώ να επεκταθούμε σε μια λεπτομερή ανάλυση της ιστορικής προσέγγισης του Hajnal, θα άξιζε, αλλά δεν είναι του παρόντος. Αναφερθήκαμε μόνο σε αυτά για να γίνει κατανοητή η θέση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και του Βυζαντίου γενικότερα, μέσα στα θεωρητικά πλαίσια που ορίζει η προσέγγιση του Hajnal. Το έργο από το οποίο αντλούμε τα κύρια σημεία στο θέμα που μας ενδιαφέρει είναι το «Η Νεότερη Ιστορία» και γράφτηκε το 1939.

Επηρεασμένος από την κριτική της πολιτισμικής παράδοσης θα κατατάξει το Βυζάντιο στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, κυρίως από την σκοπιά

του ρόλου που έπαιξε η περιφέρειά της. Πρότυπό του η ιστορία της Γαλλίας του Μεσαίωνα.

Το ζεύγος – παράδοση και αιτιότητα – που αποτελεί και τον πυρήνα της προσέγγισης του Hajnal, είναι ικανό να περιγράψει τις πτυχές των δομικών αλλαγών στην ευρωπαϊκές περιφέρειες. Παρατηρεί ότι η ιδιαιτερότητα της ευρωπαϊκής ανάπτυξης των κρατών της έγκειται στις περιφέρειές της. «Η εγγύηση της ανάπτυξης είναι η πολυμορφία», έλεγε, «το παιχνίδι των μορφών», για τον ίδιο πρότυπο είναι η μεσαιωνική γαλλική πόλη, όλες οι άλλες περιφέρειες της Ευρώπης, αναπτύσσονται με γνώμονα την αφομοίωση των επιτευγμάτων των γαλλικών πόλεων². Όχι όμως απλή αντιγραφή, όπως στην περίπτωση του Βυζαντίου, όπως για παράδειγμα στην Ανατολική Ευρώπη, όπου το Βυζάντιο εξήγαγε τους θεσμούς του, προκαλώντας μια ανόργανη, επιφανειακή και εν τέλει αδιέξοδη ανάπτυξη. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά «*το Βυζάντιο ήθελε να επιβάλει έτοιμες μορφές, ιδέες, όλο το πολιτισμικό του οικοδόμημα στους γειτονικούς λαούς, και γι' αυτό όπου το αποδέχτηκαν, ο λαός ζούσε ορφανός, εγκαταλειμμένος και με πρωτόγονα μέσα, κάτω από μια πολιτιστική δομή υψηλού επιπέδου*»³.

Επόμενο πεδίο ενασχόλησής του, και σημαντικό για την κατανόηση του έργου του, είναι η σχέση των ελίτ με την κοινωνία. Και σε αυτό το σημείο το Βυζάντιο παρουσιάζεται ως το αντι-παράδειγμα. Αφού η διανοήση ζει αποξενωμένη από τον υπόλοιπο λαό, προκαλείται ένα κενό και μια δυσλειτουργία, αφού οι συνήθειες και οι παραδόσεις που περιβάλλουν την καθημερινότητα των ανθρώπων, δεν μπορούν να διοχετευτούν προς τα ανώτερα στρώματα της κοινωνίας, εμπλουτίζοντας με τον τρόπο αυτό την γνώση, προκαλώντας έτσι μια γενικότερη στασιμότητα. Στο «*Η Νεότερη Ιστορία*» συναντάμε ένα κεφάλαιο που αναφέρεται στην ιστορία της ελληνο-ανατολικής Ευρώπης. Εκεί αναφέρει τα εξής:

«Οι περιοχές της Ευρώπης που βρίσκονται εκτός της δυτικής χριστιανοσύνης, έγιναν στην πραγματικότητα ευρωπαϊκές. Αν και τα Βαλκάνια είναι η παλαιότερη περιοχή του πολιτισμού της αρχαιότητας και παράλληλα για αιώνες η κυρίαρχη περιοχή της πρώιμης χριστιανοσύνης. [...] Οι ίδιες, ωστόσο, ιδέες, ηθικά και πνευματικά περιεχόμενα, επέδρασαν πρωτίστως και στην Δύση, και δεν είναι αυτονόητο, γιατί αυτές οι περιοχές έγιναν στην πορεία εξέλιξης του πολιτισμένου κόσμου περιοχές της περιφέρειας. Το Βυζάντιο, που πρόσφερε σε αυτές την μόρφωσή τους, ήταν ο υπερασπιστής του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και κρατικής

² I. HAJNAL: *Technika, művelődés: Tanulmányok*. Budapest 1993, σελ. 215

³ HAJNAL 1993:261

εξουσίας, η συνέχειά του ακόμα και μετά την πτώση της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, για ακόμα 1000 χρόνια, με την εξουσία του, το κύρος του, οι περιοχές αυτές βρέθηκαν να θυμίζουν το επίπεδο μιας ιταλικής επαρχίας, όσο το Βυζάντιο κυριαρχούσε στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, τόσο οικονομικά, όσο και πολιτικά. Μέχρι τον 12^ο αιώνα ήταν ασύγκριτα ανώτερο της Δύσης, ο ευρωπαίος ταξιδιώτης κοίταζε με δέος το κράτος του, τις πόλεις του, την τέχνη του. Ακόμα και η χριστιανική εκκλησία, πρώτη εδώ, έλαβε σταθερό, στέρεο θεσμικό μόρφωμα, η θεολογική γνώση μέσα από τις λεπτεπίλεπτες πτυχές της ξεπερνούσε αυτές της Δύσης, και έτσι η θρησκεία κατάφερε να κυριαρχεί πάνω από τα λαϊκά πλήθη, ο μοναχισμός και οι μοναχοί να γίνονται ένα με τον λαό, η θρησκεία άσκησε μεγάλη επίδραση τόσο στην πολιτική, πνευματική, όσο και οικονομική ζωή.»⁴

Σε άλλο σημείο αναφέρει:

«Τόσο γεωγραφικά, όσο και πολιτισμικά η βαλκανική χερσόνησος προοριζόταν να γίνει ο πυρήνας της νέας Ευρώπης. Οι επιδρομές των ξένων, Οθωμανών και των Τατάρων, δεν θα έπρεπε να αποτελέσουν αιτία της εξασθένησης ή του περιορισμού της, αφού αυτοί κατέφτασαν, όταν πια είχε υστερήσει στον ανταγωνισμό της με την αναπτυσσόμενη Δύση. Οι Οθωμανοί και οι Τάταροι κατάφεραν και επιβλήθηκαν λόγω της παρακμής που βίωνε η ανατολική χριστιανοσύνη, την ώρα που αναγκάστηκαν να σταματήσουν στα ουγγρικά και πολωνικά σύνορα, για ανεξήγητους επίσης λόγους. [...] Αναμφίβολα, η αποτυχία του εκσυγχρονισμού του ελληνικού-ανατολικού πολιτισμικού περιβάλλοντος, εστιάζεται στην ίδια την κοινωνική του δομή. Το Βυζάντιο ως άμεσος συνεχιστής των κοινωνικών δομών της αρχαιότητας, των οποίων η ορθολογιστική τελειότητα δεν επέτρεπε την αργή ανάπτυξη των συνθηκών και παραδόσεων του λαού και έτσι δεν αναπτύχθηκαν αυτά τα στοιχεία από τα οποία θα δίνονταν απαντήσεις στις προκλήσεις των καιρών. [...] Για παράδειγμα η εκκλησία δεν αναπτύχθηκε σε ένα απόλυτο θεσμό μέσα από την διανοητική διαστρωμάτωση της κοινωνίας».⁵

Σε αντίθεση με την Δύση, στο Βυζάντιο επιβιώνουν οι ορθολογικές μέθοδοι της αρχαιότητας, ως αυτοκρατορικό κράτος, με εξαισίους οικονομικούς μηχανισμούς, τεράστια οικονομική ζωή, με πολλές κεντρικές βιομηχανικές εγκαταστάσεις, με μισθωτούς και σκλάβους, θαλάσσιες εμπορικές δραστηριότητες που συνοδεύονταν από πολεμικά πλοία. Όλη η παραγωγή διακατέχονταν από μια ορθολογική κατανομή, ακόμα και η διανοήση ήταν τεχνικό μέσο της μιας ορθολογικής αξιοποίησης, εγκόσμια διοίκηση που δεν την κατείχε η εκκλησία. Μια πραγματικά διανοήση του αρχαίου κόσμου.

⁴ HAJNAL 1939:267

⁵ HAJNAL 1939:268

Η ορθόδοξη εκκλησία, εδώ, δεν βρέθηκε αντιμέτωπη με μια κοινωνία πρωτόγονη, από κοινωνιολογικής πλευράς, στην οποία θα αναλάμβανε τον ρόλο του διανοητικού διαφωτιστή. Μια κρατική εκκλησία, η οποία σε συμμαχία με το κράτος κρατεί την θρησκευτική πίστη του λαού. Η θεολογία και η θρησκευτική λογοτεχνία είναι υπό την επιρροή της. Ο μοναχισμός είναι η ουσία της εκκλησίας αυτής. Στις θεολογικές σχολές της και στα μοναχικά κέντρα δεν διδάσκεται η εγκόσμια γνώση. Η διανόηση στο κράτος απομακρύνεται σιγά αλλά σταθερά από τα εγκόσμια και χάνει την επαφή του με τα λαϊκά στρώματα. Γεγονός που για τον Hajnal είναι και η αιτία της υπανάπτυξης και τέλος της επικειμένης πτώσης της Αυτοκρατορίας.

Σύμφωνα με τον ίδιο σε άλλο σημείο της *Νεώτερης Ιστορίας* η έλλειψη τεχνικής προόδου ήταν αυτό που συντέλεσε στην σταδιακή παρακμή της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που θα προσθέταμε εμείς.

«Η κεντρική εξουσία στηρίζεται στα διανεμόμενα στρατιωτικά κτήματα, τα λεγόμενα «θέματα», προσωπικές ίντριγκες του αυτοκρατορικού κέντρου της πρωτεύουσας και των ανθρώπων, ευθυγραμμίζονται με το έλεός της. Η λατινική γλώσσα του κράτους εκτοπίζεται ήδη τους πρώτους αιώνες από την ελληνική, ο μοναχισμός στράφηκε με μίσος κατά της Δυτικής Εκκλησίας, ένας άκαμπτos μορφής πολιτισμικός φανατισμός θερμαίνει, αν και απέναντι στις τουρκικές απειλές, οι Αυτοκράτορες είναι πρόθυμοι να ενταχθούν στον δυτικό χριστιανισμό, η εξέγερση του λαού τους αναγκάζει να κάνουν πίσω. Παράλληλα, εισάγονται όλο και περισσότερα στοιχεία των μυστικιστών της ανατολικής Ασίας στους κόλπους της ελληνιστικής διανόησης, που ήταν υπερήφανη για την ελληνιστική της παιδεία, ωστόσο η ρητορική εκπαίδευση καταδιώκεται ως παγανιστική από τον ελληνικό χριστιανισμό. Η ελληνική γλώσσα που χρησιμοποιεί η εκκλησία απέχει μακριά από την γλώσσα της πραγματικής ζωής. Λογοτεχνική γλώσσα, που να εκφράζει την καθημερινότητα δεν μπόρεσε να αναπτυχθεί. Η κάποτε ακμάζουσα Χερσόνησος τείνει να μοιάζει όλο και περισσότερο βαλκανική, και αντιμετωπίζονταν από τις ιταλικές πόλεις του 12^{ου} αιώνα ως οικονομική αποικία, αποσπώντας από αυτήν τις εμπορικές και βιομηχανικές προμήθειες. Αυτήν την εικόνα αντικρίζει κανείς στις μεσογειακές περιοχές του ανατολικού πολιτισμού στα παράλια της Μικράς Ασίας, στην Συρία και την Αίγυπτο. Κατά την διάρκεια της διοίκησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνεχίζει να βαθαίνει το χάσμα της ζωής των ανθρώπων, που οδηγεί στον σημερινό ζοφερό κόσμο του Λεβάντες.⁶

⁶ HAJNAL 1939:270

Ο István Bibó, πολιτικός στοχαστής, νομικός, αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Επιστημών, βιβλιοθηκάριος και πολιτικός κρατούμενος, που απεβίωσε το 1979, επηρέασε σημαντικά την ουγγρική διανόηση κυρίως για την θεματική του κράτους, την διοίκηση και τα δημοκρατικά πολιτεύματα. Οι αναφορές του στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι λίγες και βρίσκονται διάσπαρτες, κυρίως σε αναφορές που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη και εξέλιξη των ευρωπαϊκών κρατών. Το σημείο που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι από την μελέτη του με τίτλο *Η ουσία της ευρωπαϊκής κοινωνικής ανάπτυξης*⁷ υπάρχει σε σχέση με την ελληνορωμαϊκή παράδοση, της οποίας όμως ο ρόλος είναι τετελεσμένος. Αναφέρει λοιπόν χαρακτηριστικά, «τον 3^ο αιώνα ο Διοκλητιανός και κυρίως από τον 4^ο αιώνα ο Κωνσταντίνος προσπαθεί να αναδιοργανώσει την σταθεροποίηση και την ισχύ στους δημοκρατικούς και ορθολογικούς θεσμούς της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που κατέπεσαν σε αναρχία, σύμφωνα με τις μεθόδους του ασιατικού δεσποτισμού. Φαίνεται ότι αυτό το τεράστιο πείραμα της πραγματιστικής, αντικειμενικής αλλά και ταυτόχρονα έννομης αναδιοργάνωσης της ανθρώπινης κοινότητας, αυτό το ελληνορωμαϊκό πείραμα έφτασε στο τέλος του. Στην πραγματικότητα, ξεκίνησε μόλις στο ανατολικό μέρος της αυτοκρατορίας, στο Βυζάντιο, που ολοκληρώθηκε με τον ασιατικού τύπου δεσποτισμό και γραφειοκρατία, την στιγμή που το δυτικό του τμήμα βυθιζόταν στην αναρχία. Ωστόσο, μέσα από αυτήν την αναρχία, εμφανίστηκαν οι ζωτικές δυνάμεις, οι οποίες ανέστησαν την ελληνο-ρωμαϊκή παράδοση, δίνοντας ώθηση σε ένα ανθρώπινο, ορθολογικό και ανθρωπιστικό μοντέλο κοινωνικής διαμόρφωσης, το ευρωπαϊκό πείραμα»⁸.

Από εδώ και μετά το Βυζάντιο, για τον Bibó, είναι η συνέχεια του ελληνο-ρωμαϊκού μοντέλου στην ανατολική επαρχία της πρώην Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που όπως και στον Hajnal, δεν βρίσκει τρόπο να ξεπεράσει την ορθολογικότητα στην δόμηση της κατασκευής στην καθημερινότητα των ανθρώπων, και να απελευθερώσει αυτές τις δυνάμεις από τους κόλπους της κοινωνίας από τις οποίες θα προκύψει η κοινωνία των πολιτών και μια «εκδημοκρατισμένη Ευρώπη».

Ο επόμενος ιστορικός στον οποίο θα ήθελα να αναφερθώ είναι ο Jenő Szűcs, ο οποίος γεννήθηκε το 1928 και πέθανε το 1988. Αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο Eötvös Loránd και ήταν κάτοικος του Κολλεγίου αυτού, στα πλαίσια του οποίου διοργανώνεται το σημερινό συνέδριο. Κύριοι τομείς της επιστημονικής του έρευνας είναι η μεσαιωνική πόλη στην Ουγγαρία, και από

⁷ István BIBÓ: Válogatott Tanulmányok, Harmadik kötet 1971-1979, Budapest 1986, σελ. 8.

⁸ BIBÓ 1986:18

το 1960 και μετά στρέφεται στην έρευνα της ουγγρικής ιστορικής ταυτότητας και ιδιαίτερα στην πολιτική σκέψη και εθνική ταυτότητα των Ούγγρων, ενώ προς το τέλος της ζωής του ερευνά την εποχή της δυναστείας των Άγράδ. Το κείμενο από το οποίο πηγάζουν τα χωρία που επέλεξα για το θέμα μας είναι η σημαντική του εργασία με τίτλο «Σχέδιο για τις τρεις περιφέρειες της Ευρώπης»⁹, το οποίο γράφτηκε από τον Szűcs για ένα επετειακό συνέδριο στην μνήμη του István Bibó το 1980. Στην εργασία αυτή ο Szűcs προσπαθεί να αποδείξει ότι η περιοχή που βρίσκεται η Ουγγαρία δεν είναι μια ανατολικοευρωπαϊκή αλλά μια περιοχή σφήνα ανάμεσα στην δυτική και ανατολική Ευρώπη, που διαθέτει όμως ποιοτικά χαρακτηριστικά της πρώτης ως ένα είδος τρίτης ιστορικής περιφέρειας αυτής της ανατολικο-κεντρικής Ευρώπης. Το έργο αυτό θα εκδοθεί το 1983 και μεταφράστηκε μεταξύ άλλων και στα γερμανικά και στα γαλλικά.

Στην εργασία αυτή, ερευνάται και παρουσιάζεται, μέσα από την ιστορική πορεία αιώνων, η γέννηση της ιδέας της Ευρώπης ως όρου, και ποια είναι τα σημαντικότερα στοιχεία που διαμορφώνουν την δυτικού τύπου κοινωνική συγκρότηση, πώς διαμορφώθηκαν οι κοινωνικές δομές της Ανατολικής Ευρώπης, και πώς διαμορφώθηκε αυτή η περιοχή «σφήνα» την οποία ονομάζει Κεντροανατολική. Ειδικότερα για την σημασία και τον ρόλο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην διαμόρφωση των δομών της Ευρώπης αναφέρει:

«Υπάρχει μια έντονη γραμμή, η οποία ξεκινάει από την κάτω ροή του ποταμού Έλβα, στον Νότο, ο *Leitha*, και από εκεί στην συνέχεια μέσα από τα νότια σύνορα της πάλαι ποτέ Παννονίας, και διαρρέει ολόκληρη την Ευρώπη, τα ανατολικά σύνορα της Αυτοκρατορίας των Καρολινών γύρω στα 800 μ. Χ.. Ό, τι απλωνόταν στην δυτική πλευρά του, ήταν ένα μέρος, όπου, τους προηγούμενους τρεις αιώνες, συμβίωσε οργανικά η ύστερη αρχαιότητα και τα στοιχεία των βάρβαρων γερμανικών φυλών, της οποίας συμβίωση αποτέλεσε, αν και αρχικά με ωμό και μεταβατικό τρόπο, αυτό που θα ονομαστεί «εκσυγχρονισμένο *Imperium*». Ο συνασπισμός αυτός, αποκαλούνταν και τότε συχνά ως «Δύση». Η Δύση – *Occidens* – αρχικά δεν διαχωρίζει κάτι από τα άλλα μέρη της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα την «Ανατολική Ευρώπη», όσο διαχωρίζεται από την ανατολική κληρονομιά του «παλαιού κόσμου» – *Orbis Latinus* – το Βυζάντιο και το Ισλάμ που απαλλοτρίωσε τα νότια εδάφη του. Για πολλούς, η ίδια η ευρωπαϊκή ιστορία αρχίζει, ουσιαστικά, γύρω στα 800, την στιγμή που οι αραβικές κατακτήσεις αποσχίζουν από τον ελληνο-ρωμαϊκό κόσμο τα νότια μέρη της Μεσογείου, από την Συρία μέσα από την Βόρειο Αφρική έως την Ισπανία, εξαναγκάζοντας το

⁹ Jenő SZÜCS: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*, Budapest, 1983

ιστορικό κέντρο να μετακινηθεί προς τα βόρεια, προκαλώντας με το τρόπο αυτό μια από την σκοπιά της αρχαιότητας «γεωγραφικού περιεχομένου» Ευρώπη, στα νότια μέρη της οποίας μόλις εκείνη την περίοδο άρχισε να αποκρυσταλλώνεται μιας μορφής «δομικό περιεχόμενο»: ούτε αρχαίο ούτε γερμανικό αλλά μια «χριστιανική-φεουδαρχική» κοινωνία. Η περιοχή αυτή εκφράζοντας αυτό το δομικό περιεχόμενο, ιδιοποιείτο την εποχή εκείνη, μετά τον θάνατο του Μέγα Καρόλου (814) τον όρο «Ευρώπη» αδίκως και εσφαλμένα, γιατί ήταν μόνο ένας πόλος της Ευρώπης, που γεννιόταν. Στον άλλο πόλο βρίσκεται το Βυζάντιο, χωρίς όμως την περίοδο εκείνη «ευρωπαϊκές φιλοδοξίες, αφού το επίκεντρό του στην Μικρά Ασία, δεν διέθετε και γεωγραφικά ευρωπαϊκό χώρο, αλλά, μέχρι τις απαρχές της χιλιετίας, με «πείσμα» και την εξαναγκαστικού τρόπου επιβολή μεταρρυθμίσεων από την παθητική ακαμψία της αρχαιότητας, ακόμα και με τίμημα την απώλεια εδαφών, να διατηρήσει την ανατολική «ρωμαϊκή» παράδοσή του – καθώς έτσι αυτοαποκαλούνταν οι Βυζαντινοί έναντι των βαρβάρων»¹⁰.

Με την απορρόφηση του ενδιάμεσου χώρου βορειότερα του ετερογενούς βαρβαρικού κόσμου, μετά την πρώτη χιλιετία, θα γεννηθεί η ευρωπαϊκή ιστορία, όταν από τον δυτικό πόλο της Δύσης θα προέλθει η «Δυτική Ευρώπη» που δεν είναι όμως ταυτόσημη με την Δύση, και όταν το Βυζάντιο εγκατέλειψε την πολιτική της παθητικής ακαμψίας. Από εκείνη την στιγμή και μετά, μπορούμε να μιλάμε για ευρωπαϊκές περιφέρειες, σύμφωνα με τον Szűcs.

Οι συντεταγμένες λοιπόν, σύμφωνα με περίγραμμά του, διαμορφώνονται με τον εξής τρόπο: οι «βάρβαροι» που στην πρώτη τους επέκταση συγχώνευσαν την δυτική κληρονομιά της Ρώμης, δημιούργησαν την έννοια της «Δύσης» (500-800). Μετά την συνθηκολόγηση των «νέων βαρβάρων» η πρώτη μεγάλη επέκταση της Δύσης (1000-1300) απλώνοντας τα σύνορα της ευρωπαϊκής Δύσης προς την Ανατολή και τον Βορρά, την στιγμή που κάτω από την ακτινοβολία του Βυζαντίου, που διατηρεί την ανατολική παράδοση της Ρώμης, δημιουργείται η «ακρωτηριασμένη» Ανατολική Ευρώπη, καθώς και η Νοτιοανατολική Ευρώπη (η οποία στα τέλη του Μεσαίωνα μαζί με το σταδιακά παρακμάζον Βυζάντιο αποκλείστηκε από τις ευρωπαϊκές δομές).

Ανακεφαλαιώνοντας, θα μπορούσε να επισημάνει κανείς ότι και οι τρεις Ούγγροι ιστορικοί καταχωρούν τον ρόλο του Βυζαντίου κυρίως από την επίδραση που είχαν οι θεσμοί και οι πολιτικές του στην διαμόρφωση των δομών στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, η περιοχή των οποίων επηρέασε και την τύχη της Ουγγαρίας στα νεότερα χρόνια, και δεν ξεφεύγουν από τα στερεότυπα που του προσκομίζει η δυτική ιστοριογραφία.

¹⁰ SZÜCS 1983:8-9